

SÖZLEŞMELİ TARIM ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME¹

Erkan REHBER²

ABSTRACT

An Appraisal of Contract Farming

Experiences with contract farming show that this mean of vertical integration meets critical needs of co-ordination in the increasingly sophisticated system for producing, marketing and distributing agricultural products in the Western World. But over the last tree decades, contract farming has also come to represent a fast-growing form of agro-industrialization for the Developing World.

This article reviews the different concepts and implementations of contract farming as one form of vertical integration. In the article, beside presenting a brief developing history of contract farming, the advatages and disadvantages were examined. Finally a simplified model indicating the functions and interrelations of the main actors of the contractual relationship was suggested.

1. GİRİŞ

Tarımın entansif bir yapıda pazar için üreten ticari özellik kazanması ve tarımsal ürünlerin önemli ölçüde işlenmiş olarak tüketiciye sunulması, kalkınmanın bir göstergesi olarak ele alınmaktadır. Tarımsal hammaddelerin işlenerek tüketiciye sunulması tüketim çağıının bir gereği olarak ortaya çıkarken, bu yolla yaratılan katma değer milli ekonomiye katkı sağlama yanında tarım kesiminin refah düzeyinin artmasına da katkıda bulunmaktadır

Gelişmekte olan ülke tarımlarının bu açıklanan özellikleri kazanabilmesi için, teknolojik yenileşme yanında kurumsal (yapısal)

¹ Ege Tarımsal Araştırma Enstitüsünde 24.Eylül.1997 tarihinde düzenlenen "Sözleşmeli Tarım" toplantısında sunulmuştur

² Prof. Dr. Uludağ Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Tarım Ekonomisi Bölümü.

değişimlere de gereksinimleri vardır. Tarımsal faaliyetin ticari özellik kazanması ve tarımsal ürünlerin işlenerek tüketiciye sunulmasında piyasa ekonomilerinde ortaya çıkan yapısal uygulamalardan birisi de sözleşmeli tarımdır (Rehber 1996a). Kamu işletmeciliğinin verimsizliğinin tartışıldığı ve bu konuda bir alternatif olan kooperatifçiliğin de özellikle ürün işleme ve pazarlamada karşılaştığı sorunlar, özel sektör ağırlıklı ve büyük ölçekli ulusal ve çok uluslu şirketleri öne çıkarmıştır. Bu yapıda üretici sanayici ilişkisi yoğunluk kazanırken sözleşmeli tarımın önemi daha da artmıştır.

Sözleşmeli tarımı doğuran nedenleri şu şekilde sıralamak olasıdır (Roy 1963).

i. Sözleşmeli tarım gibi entegrasyon hareketlerinin en önemli itici güçlerinden birisi tüketici pazarındaki gelişmelerdir. Tüketicinin daha bilinçli hale gelmesi, oluşan talebin sürekli karşılanabilmesi, kaliteli ve istenen miktarda üretim, sözleşmeli tarım için ana nedenlerden birisidir.

ii. Günümüzde üretim teknolojilerindeki hızlı gelişmeler bir gerçektir. Sözleşmeli tarım, yeni üretim tekniklerinin uygulama alanına hızlı bir şekilde aktarılmasının yolu olarak görülmektedir.

iii. İşleme sanayiinde sabit yatırım masrafları gerekmektedir. Böyle bir yapıda üretim dalgalanmaları işletmeleri olumsuz yönde etkileyecektir. Özellikle hammadde sağlanmasındaki dalgalanma bunda önemli rol oynayacaktır. Sürekli, istenen miktar ve kalitede girdi sağlamanın en etkin yolu ise sözleşmeli tarımdır

iv. Tarımsal faaliyet çok sayıdaki, küçük ünitelerde (tarım işletmesi) yürütülmektedir. Bu birimlerde sermaye ve yönetim açısından önemli eksiklikler bulunmaktadır. Bu eksikleri giderme ihtiyacı da sözleşmeli tarımın gerçekleştirilmesi için ana nedenlerden birisi olarak karşımıza çıkmaktadır.

v. Bunlara ek olarak, riskin azaltılması, maliyetin düşürülmesi, yönetim şeklinin iyileştirilmesi, pazarlık gücü kazanılması, pazarın iyileştirilmesi, uygun girdi sağlanması, yeni teknolojilerin adaptasyonu ve geliştirilmesi, sermaye temini gibi faktörler de sıralanabilir.

Tüm dünyada ve ülkemizde uygulama alanı bulan ve gelişme potansiyeli olan sözleşmeli tarımla ilgili bir takım sorunlar bulunmaktadır. Bu makalede, sözleşmeli tarım tanımlanarak, Dünya ve Türkiye'deki sözleşmeli tarım uygulamaları hakkında kısa bilgi verilip, bu konuda başarılı uygulamalar için öneriler getirilmeye çalışılmıştır.

2. SÖZLEŞMELİ TARIMIN TANIMI, SINIFLANDIRILMASI VE KAPSAMI

Sözleşme genel olarak çok yönlü bir kavramdır. Kırsal kesimde birçok faaliyetle ilgili olarak bireyler arasında yazılı ve sözlü sözleşme söz konusudur. Sözleşme diğer alanlarda olduğu gibi tarımda da farklı konular ve farklı şekillerde kullanılmaktadır. Pazara dönük anlaşmalar, örneğin ürün satın alma anlaşması (tipik olarak fiyat, miktar ve teslim zamanını belirten) işgücü ve makina gücü kullanımında sözleşme yapmak oldukça yaygındır (Wright 1989). Sözleşmeli tarım veya sözleşmeli üretim bu genel anlamdaki sözleşme kavramından ayrılmalıdır. Sözleşmeli tarımın en klasik ve geniş tanımı, üretici ve diğer firmalar arasında sözlü veya yazılı olarak gerçekleştirilen ve bir tarımsal ürünün üretim ve pazarlaması ile ilgili bir veya daha fazla koşulu belirleyen anlaşmalar şeklindedir (Rehber 1996). Bu tanımlamanın da sadece fiyat ve miktarın belirlendiği forward sözleşmeleri de içerecek şekilde geniş olduğu düşünülebilir. Bu tür sözleşmeler birçok kez alınıp satılabilir. Burada konumuz olan sözleşmeli üretim kavramını sınırlandırmak için başkasına devredilemez olduğunu ve üretim-pazarlama ile ilgili bir veya daha fazla düzenlemeyi mutlaka içermesi gerektiğini belirtebiliriz. Ayrıca bu tür sözleşmelerde üretici ve sanayici firmanın birbirini iyi tanıdıklarını ve firma davranışlarının üretici üzerinde etkisi olduğunu da belirtmek gerekir (Glover 1984).

Sözleşmeli tarım için günlük hayatta rastlanan ve konu ile ilgili kaynaklarda yer alan farklı uygulamaların aldığı isimler ve anlamları aşağıda açıklanmıştır (Glover 1992).

Sözleşmeli Tarım (ST): Genel olarak özel sektör uygulamalarını içermektedir.

Outgrower Scheme (OGS): Kamu kuruluşlarının kendi sahip

oldukları veya özel sektörle ortak olarak sahip oldukları firmalar için çiftçiden ürün almak üzere yaptıkları düzenlemelerdir. Bu terim daha çok Afrika ve Asya'da kullanılmaktadır. Bu makalede bu sisteme karşılık olarak dış üreticilik veya dışarıdan üreticilik ifadesi kullanılmıştır.

Nucleus Outgrower Scheme (N/OGS): Yukarıda açıklanan kamu düzenlemelerinin bir varyasyonudur. Burada proje idaresi, işleme ünitesine bağlı olan bir plantasyonun da yönetimini üstlenmektedir. Oranı uygulamadan uygulamaya geçişle birlikte, plantasyonun üretimine yardımcı olmak üzere ona ilave olarak, sözleşmeli alımlar da söz konusudur.

Satelite Farming (uydu işletmeler modeli): Yukarıda sözü edilenlerin değişik varyasyonları.

Multipartite Arrangements (çok taraflı düzenlemeler): OGS, N/OGS'ye benzer uygulamalardır. Bu kavram, daha çok özel firmalar, kamu kuruluşları (genellikle 1'den fazla) ve dış kaynaklı yardım kurumları gibi birkaç faktörün katılımını vurgulamak için kullanılır.

Üretim yönetimi açısından ele alındığında ise sözleşmeli tarımın iki ana tipi bulunmaktadır,

i. Sınırlı sözleşme (Limited management contracts): Çiftçi bir takım girdiler olarak sözleşme yapar. Burada ödeme garantisi yoktur. Çiftçiler sadece aldığı girdiler nedeniyle bir ilişki içine girer ve aldığı girdilerden dolayı borçtan sorumludur. Diğer yandan tam bir güvence taşımayan alım sözleşmelerini de bu grupta sayan görüşler vardır. Alım sözleşmesi ile çiftçinin belirli nitelikte ürünü için bir pazar garantisi sağlanmaktadır.

ii. Tam yetkili sözleşme (Full management contracts): Bu şekilde çiftçi sanayici firma ile belirli bir üretim miktarı üzerinden sözleşme yapar. Bu durumda çiftçi sözleşme ile belirlenen bir dizi kuralı izlemek zorundadır. Sözleşme ile çiftçi bir takım risklerden korunurken, ekonomik bir güvenceye de kavuşmaktadır.

Kohl ise sözleşme uygulamalarını üç sınıfa ayırmıştır (Allen 1972).

i. Pazar yönlü sözleşmeler Bu sözleşmelerde üretimle ilgili karar

yetkileri çiftçiye bırakılırken, bazı ürün özellikleri ve ürün bedellerinin ödenmesinde izlenecek yollarla ilgili bir takım düzenlemeler getirilmektedir

ii. Kaynak yönlü sözleşmeler; Kullanılacak girdilerin bazı özellikleri, mübayaaya yer ve şekilleri belirlenmektedir. Genellikle, sözleşme yaptıran firma bir dereceye kadar finansman sağlar. Fiyatlar serbest piyasa koşullarına göre saptanır ve gelir garantisi en alt düzeydedir

iii. Yönetim ve gelir garantili sözleşme: Diğer iki grubun pazar ve üretimle ilgili ön koşullarını kapsar. Ayrıca tarımsal üretimle ilgili kararların önemli bir bölümünü eline geçiren sanayici, üreticinin fiyat ve gelir riskinin tamamını veya bir kısmını üzerine almaktadır

Sözleşmeli tarımın tanımı ne kadar daraltılmaya çalışılsa da uygulamadaki farklılıklar bunu sınırlamaktadır. Bu nedenle sözleşme içeriği incelenirken sözleşme tipinin belirtilmesi gerekir. Burada makalenin amacına da uygun olarak, özel sektör firmaları ile üretici arasındaki sözleşme tipi esas alınacaktır. Bu tip bir sözleşme düzenlenirken fayda ve sorumlulukların taraflar arasında eşit paylaşımı temel ilke olarak ele alınmalıdır (Barker 1972). Bu temel ilke çerçevesinde, bir sözleşmede yer alması gereken ortak noktalar aşağıdaki şekilde sıralanabilir.

i. Tarafların tanıtılması

ii. Ürün tip ve kalitesinin (kalite dereceleri ve varsa standartlarının) tanımlanması. Kalite-fiyat ilişkisinin kurulması ve bunun da açıkça belirtilmesi gerekir.

iii. Ürün miktarı; (Bazı sözleşmelerde ürün miktarı yerine alan dikkate alınabilir). Ürünün maksimum ve minimum miktarları belirtilebilir. Bu konuda alana dayalı sözleşmelerin sanayicinin riskini, üretim miktarını esas alan sözleşmelerin ise üreticinin riskini artırdığı şeklinde görüşler vardır (Buccola 1980).

iv. Ürün toplama ve teslim zaman ve koşullarının saptanması

v. Fiyatın ortaya konması: Fiyat saptanmasında çok farklı yollar izlenebilir. Hatta uygulamada aynı sözleşmeli tarım düzenlemelerin de bile

farklı fiyat sistemleri kullanılabilir. Temel olarak fiyat; sabit fiyat ve formüle edilmiş fiyat olarak iki gruba ayrılabilir. Sabit fiyat sisteminde fiyat önceden belirlenir, bu yöntem alıcı-işleyici riskini artırırken, üretici için bir taban fiyat oluşur. Formül sisteminde farklı yaklaşımlar kullanılabilir. Bu sistemlerin açık anlaşılır olması ve saptamada fiyat-kalite-miktar ilişkisinin kurulabilmesi çok önemlidir.

vi. Sözleşmelerde yer alması gereken en önemli konulardan birisi de üretim yöntem ve işlemleri için, üreticiye getirdiği düzenlemelerdir. Toprak hazırlığından, hasada kadar her türlü işlemle ilgili düzenlemeler getirilebilir. Bu konuda sanayicinin girdi sağlama, teknik yardım v.b. konulardaki yetki ve sorumlulukları de sözleşmede yer almalıdır.

vii. Ödeme zaman ve şeklinin tayin edilmesi

viii. Her iki taraf için belirlenen kurallara uygun hareket edilmediği zaman, uygulanacak yaptırımlar. Özellikle ürüne beklenmeyen bir zarar olması durumunda tarafların sorumluluklarının neler olacağı açıklanmalıdır.

ix. Sözleşme süresi, sözleşmeye son verme ve yenileme koşulları

x. Hakem tayin etme, veya iki taraf arasında anlaşmazlık durumunda çözümün nasıl yapılacağı

xi. Sözleşmenin imzalanması ve onayı.

Sözleşmelerin taraflarca imza edilmesi yanında üçüncü bir kişi ve genellikle de lokal bir otorite (muhtar vb.) tarafından onaylanması yaygın bir uygulamadır.

3. DÜNYA'DA VE TÜRKİYE'DE SÖZLEŞMELİ TARIM

Dünya'da sözleşmeli tarım uygulamaları yeni sayılmaz. 1885 sonrası dönemde Japon'lar tarafından Taiwan'da şeker üretimi için kullanılmıştır. 20.yüzyılın başlangıcında Orta Amerika'da ABD muz şirketlerince uygulanmıştır. Gerçek anlamda sözleşmeli tarımın geçmişi 1940'lara, hem Avrupa ve hem de Kuzey Amerika'da tohumculuk sektörüne dayanır. 1945 sonrası tohum endüstrisi yeniden yapılanmıştır. Bu tarihten sonraki önemli gelişme, 1970'lerde ve 1980'lerin başına kadar uzayan bir süreçte, tohum şirketlerinin birleşme ve işbirliğine girmeleridir. Tohum sektöründeki globalleşme bu endüstrideki sözleşmeli ilişkilerin genişlemesi ve yayılması ile paralellik göstermektedir. Genel olarak lokal bir şirket (milli), uluslararası yabancı bir şirketin talebini kabul ederken, lokal şirket bu talebi üreticiye yansıtır. Bu şekilde iki sözleşme yapılmaktadır (Watts 1994).

20.yüzyılın sonlarına doğru Batı Avrupa, Kuzey Amerika ve Japonya'da sözleşmeli tarım gıda sanayiinin kritik bir unsuru haline almıştır. Örneğin ABD'de de 1990 yılı verilerine göre sözleşmeli tarım uygulaması domuz yetiştiriciliğinde % 18, gıda ve yemlik danelerde % 7 ve pamukta % 12 iken, broilerde % 90'dan fazla olup, sebze işlemede % 80'e ulaşmıştır (Kelley 1994). Aynı şekilde Avrupa Birliği'nde de sözleşmeli tarım uygulamaları yaygındır. Örneğin Almanya'da süt, broiler ve şeker sanayiinde % 89 oranına ulaşmıştır (Grosskopf 1994). Avrupa Birliği Gıda Sanayiinde fiyatları düşürme, kaliteyi artırma ve sürekliliğin sağlanabilmesi için dikey ilişkilerin geliştirilmesi ve bunun için de sözleşmeli tarımın yaygınlaştırılması önemli bir yol olarak görülmektedir. Nitekim Birlik'e sonradan katılan İspanya'nın üyelik sonrası gıda sanayiinde ortaya çıkan değişimlerden birisi de sözleşmeli tarım alanında olmuştur. İspanya'da 1986 yılında sözleşmeli tarım yapan üretici sayısı 28 700 iken 1988 yılında bu sayı 77 000'e yükselmiştir (Erkan ve ark.1993). Son yıllarda Üçüncü Dünya Ülkelerinde önemli gelişmeler yaşanmıştır. Uluslararası çok uluslu şirketler, Dünya Bankası (IBRD), Asya Kalkınma Bankası (ADB) vb. uluslararası finans kurumları bu oluşumları desteklemişlerdir. Bunlar sözleşmeli tarımı, kırsal kesimin kalkınmasında, birer sosyal örgütlenme modeli içinde ele almışlar ve kırsal kalkınma, iskan projeleri ile birlikte kullanmışlardır (Ghee ve Doral 1992). Özellikle Güney Amerika, Afrika ve Doğu Asya'da bir çok gelişmekte olan ülkede sözleşmeli tarım, tarımın ve gıda sanayiinin itici gücü olarak uygulanmaktadır.

Türkiye'de ise sözleşmeli tarım uygulamalarının başlangıcı olarak, ilk şeker fabrikasının kuruluş yılı olan 1926 olarak ele alınabilir. 1994 yılı verilerine göre Türkiye genelinde 449 192 üretici sözleşmeli olarak şeker pancarı üretmektedir (Anonymous 1996). Ancak 1995 yılında bu sayı 344 975'e düşmüştür. Diğer taraftan tohumculuk alanında ve özellikle 1960 sonrası gıda sanayinin de gelişmesine paralel olarak, sebze-meyve işleme sanayi ve broiler üretiminde önemli ölçüde yaygınlık göstermektedir. Ancak bu uygulamaların ekim alanı veya üretim miktarı konusunda kesin verilere sahip değiliz (Ergun 1995)

1926 yılından bu yana Türkiye'de üretici ve sanayicinin sözleşmeli tarım konusunda belirli bir deneyime sahip olduğu belirtilebilir. Doğal olarak bu alanda da önemli sorunlar yaşanmaktadır. Konuyla ilgili bakanlık olan Tarım Bakanlığı'nın konuya gereken ilgiyi gösterdiği söylenemez. Ancak, Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı'nın gecikmiş de olsa, bu konuda olumlu bir adım sayılabilecek, 30.7.1996 Tarih ve 22682 Sayılı Resmi Gazetede yayınlanan "Sözleşmeli Tarımsal Ürün Yetiştiriciliği ile ilgili Usul ve Esasları Hakkında Tebliğ" inden söz etmek gerekir. Tebliğin tartışılabilir yanları olmasına karşın, Bakanlığın konuyla ilgilenmesi ve İl Müdürlükleri ile konuya taraf olması bile, tek başına olumlu bir gelişme olarak değerlendirilebilir.

4. SONUÇ VE ÖNERİLER

Sözleşmeli tarım veya sözleşmeli yetiştiricilik uygun koşullar yaratıldığında diğer birçok ülkede ve ülkemizde de bazı ürünlerde olduğu gibi başarılı olabilecektir. Ancak sözleşmeli tarımın, diğer bir anlatımla üretici ve sanayi-ticaret arasındaki üretim sözleşmelerinin her soruna çare olan bir araç gibi düşünülmesi doğru değildir. Ülkenin içinde bulunduğu ekonomik sorunlar, tarımın temel yapısal sorunları çözülmeden, her alanda olduğu gibi sözleşmeli tarım alanında da hem bu genel yapıdan, hem de sözleşmeli tarımın kendi uygulamasından kaynaklanan sorunlar yaşanacaktır.

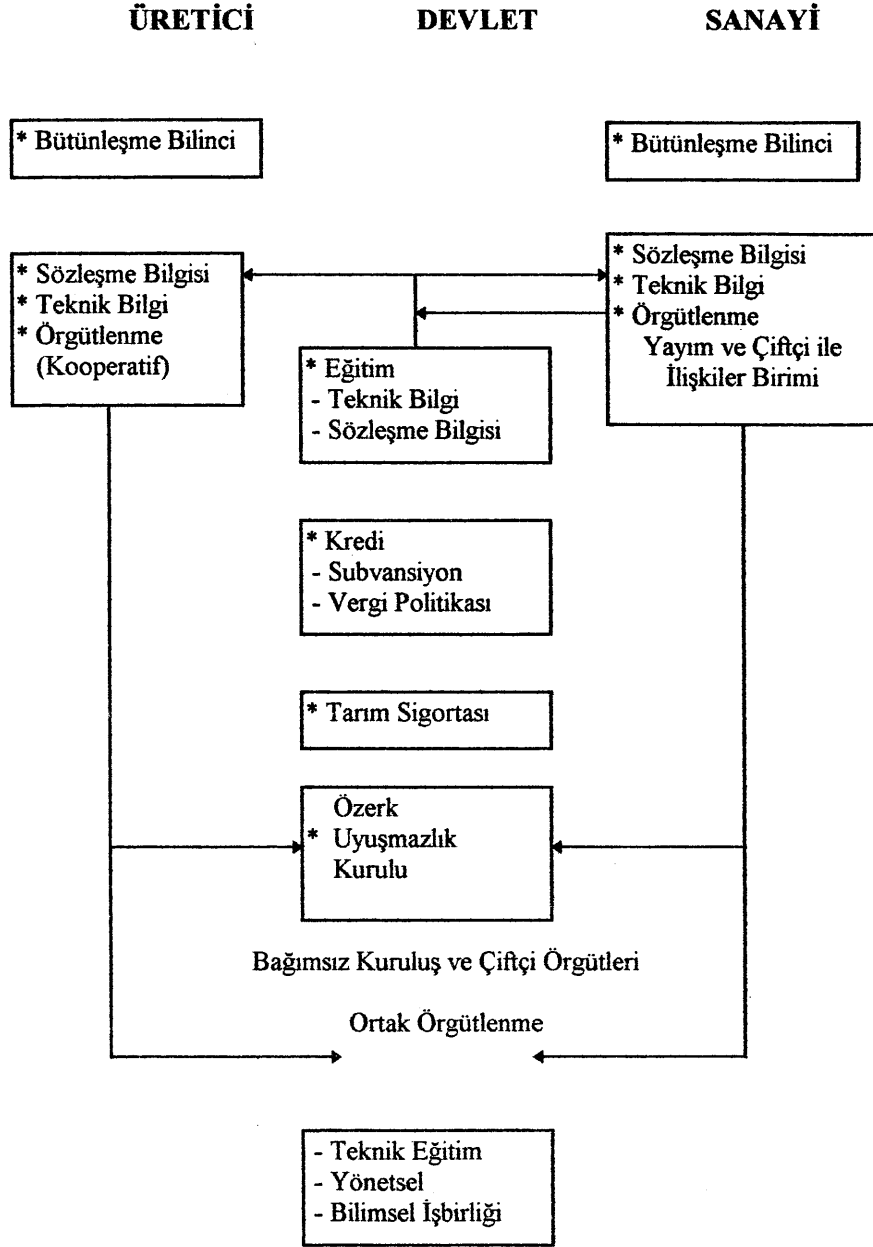
Sözleşmeli tarımın yaygınlaşması ve sağlıklı bir şekilde yürümesi için alınabilecek önlemler aşağıdaki gibi sıralanabilir (Şekil 1).

i. Herşeyden önce sözleşmeli tarım bir entegrasyon bütünleşme biçimidir hem üretici hem de sanayici de bütünleşme bilinci yerleşmelidir.

Sanayici, hammadde üretiminin, üretici de, ürününü işleyerek değerlendiren sanayinin, kendi çıkarına çalıştığına inanıp kabullenmelidir. Başka bir ifadeyle, iki karşı grup gibi görünen tarafların sözleşme ile müşterek bir çıkar etrafında birleştiklerine inanmaları çok önemlidir.

ii. Üreticiler sözleşme konusu olan ürün veya ürün gruplarına göre örgütlenerek pazarlık gücü kazanmalıdırlar. “Pazarlık Kooperatifi” veya “Birliği” olarak isimlendirebileceğimiz bu örgütler, sözleşme ile ilgili teknik, ekonomik ve hukuki konu ve sorunları istihdam edecekleri uzmanlar yardımıyla kolayca çözebilecektir. Örgütlenme ile, üreticilerle, sanayici firmanın ilişki kurması daha kolaylaşacaktır.

SÖZLEŞMELİ TARIM

Şekil 1. Sözleşmeli Tarımda Yapılanma

Bu uygulamada pazarlık kooperatiflerinin (Bargaining Cooperatives) gelişme gösterdiği ABD'de olduğu gibi, Kooperatiflerin pazarlık gücünü artırmak için bir takım ön işlemler yapan tesisler de kurulabilir. Örneğin soğuk hava deposuna sahip olan bir kooperatif hasat ettiği ürünü belirli bir süre depolayarak pazarlık gücünü artırabilir. Ayrıca bu kooperatifler, çiftçinin tarım tekniği ve sözleşme uygulamaları konusunda eğitilmelerine de yardımcı olabilirler (Rehber 1996b).

iii. Sanayiciler sözleşmeli tarım konusundaki sorunların çözümü için işletmelerinde hammadde mübayaaya eden özel bir birim (ünite) oluşturmalı ve bu birimde gerekli teknik bilgi ve donanımına sahip elemanlar istihdam etmelidir. Burada, konusunda uzman Ziraat Mühendislerinin özellikle yayım elemanı olarak çalıştırılması çok önemlidir. Bu yolla, üretici ile iletişim kurmak kolaylaşacak, onların sözleşme kurallarına uygun üretim yapmaları sağlanabilecektir. Kurulacak birimin büyüklüğü ve çalıştırılacak uzman sayısının belirlenmesinde, satın alınan ürün miktarı yanında üretici sayısı da dikkate alınmalıdır.

iv. Sözleşmeli tarımla ilgili sorunların çözümü konusunda sorumluluk alması gereken taraflardan birisi de kamu kuruluşu olarak Tarım Bakanlığı ve diğer ilgili kurumlardır. Tarım Bakanlığı sözleşmelerde ilgili teknik ve hukuki düzenlemelerin yapılmasında görev alabilir. Devletin sözleşmeli tarım uygulamasını tarımın ve gıda sanayiinin gelişmesinin bir aracı olarak görmesi çok önemlidir. Devletin destek ve sübvansiyon politikalarını bu alanda uygulaması olanaklıdır. Tarımdan desteklerin çekilmesi yönündeki baskılar da dikkate alınarak, gıda sanayii yoluyla hem üretici hem de sanayici desteklenebilir. Devlet kredi politikalarında ise, sözleşmeleri diğer ülkelerde olduğu gibi bir güvence olarak ele alabilir veya özel bankaları bunları güvence olarak görmelerini sağlayabilir.

Devletin tamamıyla verimsiz ve yüksek maliyetli olan yayım v.b. hizmetleri mali destekle birlikte kurulacak pazarlık kooperatiflerine veya şirketlerin ilgili birimlerine devredilerek, bu hizmetlere ayrılan fonların daha azıyla bu fonksiyonlar yerine getirilebileceği gibi, bu yolla sözleşmeli tarım uygulamaları daha başarılı olarak yürütülebilir.

Vergi politikaları da önemlidir. Sözleşmeli yetiştiricilikle üretim bir

anlamda kayda alınmaktadır ve bu da vergi alınmasının kolaylaştıran bir yoldur. Bu özellik üreticinin sözleşmeli tarımdan uzaklaşması için bir neden olabilir

v. Sözleşmelerde anlaşmazlıkların çözümü için uyuşmazlık komisyonları oluşturulabilir. Bu konuda devletin öncülük etmesi gerekir. Bu komisyonlar özerk olmalı devlet temsilcisi yanında, Üniversite gibi bağımsız kuruluş, çiftçi ve sanayici temsilcilerinden oluşmalıdır.

vi. Üretici ve sanayici örgütleri birlikte hareket ederek sorunlarını çözecek ortak bir örgütlenmeye gidebilir. Örneğin ABD domates üretici ve sanayicileri 1980'lerin başında Üretici ve Sanayiciler Birliği'ni kurmuşlardır (Rehber 1996b). Bu birlik yoluyla üretici ve sanayici birlikte, bir baskı grubu gibi hareket ederek ABD-İsrail arasındaki domates ürünleri ile ilgili ticaret anlaşmalarının gözden geçirilmesini sağlamışlardır.

Sonuç olarak, Türkiye'de fazla araştırılmamış olan sözleşmeli tarım konusunun ürün bazında ve lokal olarak, kapsamlı bir şekilde incelenmesi, diğer dikey ilişki alternatifleri ile sözleşmeli tarım ilişkisinin daha iyi anlaşılmasına ve sağlıklı karşılaştırma yapılmasına yardımcı olacaktır. Bu konuda da araştırma kurumları ve araştırcılara önemli görevler düşmektedir.

KAYNAKLAR

ANONYMOUS 1996, Pankobirlik, İstatistik Yıllığı II. Yayın No:6, Aralık 1996, Ankara

ALLEN, G.R.,1972, An Appraisal of Contract Farming, Journal of Agricultural Economics, Vol.23, No.2, May.pp.89-98.

BARKER, J., 1972, Contract Farming, Report of the Committee of Inquiry on Contract Farming, London.

BUCCOLA, S. T., 1980, Market Contracting for Producers and Processors of Fruits and Vegetables, Virginia Polytechnic Institute and State University, Extention Report MB 283.pp.10.

ERKAN, O.,Ş. AKDEMİR ve A.KOÇ, 1993, Türk Gıda Sektörünün AT ile Gümrük Birliğinin Sağlanmasında Alınması Gerekli Tedbirler, Gıda Sektörü Kurulu Gıda Sempozyumu, Antalya, TOBB Yayınları No.278, BÖM 26, s.56-82.

ERGUN, E.M., 1995, Sözleşmeli Tarım Yapan İşletmelerin Temel Yapısal Özellikleri ve Üretim Dalı Seçimini Etkileyen Bazı Faktörler Üzerine Bir Araştırma. Atatürk Bahçe Kùltürleri Merkez Araştırma Enstitüsü Yayın No:66 Yalova.

GHEE, L. T. and R. DORALL, 1992, "Contract Farming in Malaysia: With Special Reference to FELDA Land Schemes", Contract Farming In Southeast Asia (Edited by D.Glover and Lim Teel Ghee), Institute For Advanced Studies, University of Malaya, Kuala Lumpur, pp. 71-119.

GLOVER, D., 1984, Contract Farming and Smallholder Outgrower Schemes in Less-developed Countries, World Development, Vol.12, No: 11/12,pp. 1143-1157.

GLOVER, D., 1992, Contract Farming In Southeast Asia (Edited by D.Glover and Lim Teel Ghee), Institute For Advanced Studies, University of Malaya, Kuala Lumpur, pp. 71-119

GROSSKOPF, W., 1994, Einkommenssteigerung durch Kooperatives Marketing und Vertragslandwirtschaft, Archiv-DLG, 1994 Germany, No: 88, pp.39-46.

KELLEY, C. R., 1994, All Sides Should Know Pitfalls of Agricultural Contracting, Feedstuffs, 1994 66:23, pp. 19- 21.

REHBER, 1996, Sözleşmeli Tarım ve Önemi, Türkiye II. Tarım Ekonomisi Kongresi, 4-6 Eylül 1966 Adana, Cilt 2, S.366-374.

REHBER, 1996 a, Tarımda Dikey İlişkiler ve Sözleşmeli Tarım, Dış Ticaret

Dergisi, Ekim 1996, Sayı 3, S.47-54.

REHBER, 1996b; Tarımda Pazırlık Kooperatifleri (Bargaining Cooperatives), Kooperatif Dnyası, Aralık 1996 Sayı 309, S.17-22.

ROY, E. P., 1963, Contract Farming, USA the Interstate Printers and Publishers Inc. Danvill, Illinois.

WATTS, M.J., 1994, "Life under Contract: Contract Farming, Agrarian Restructuring and Flexible Accumulation", Living under Contract, Contract Farming, Agrarian Transformation in Sub-Saharan Africa (Edited by P.D. Little and M.J. Watts), pp. 21-77, The University of Wisconsin Press, Madison, Wisconsin, USA.

WRIGHT, D., 1989, Contract Farming Agreements, Farm Management, 1989, 7:14, pp. 177-184.